

De Eraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad No. 124.)

Zondag 21 Januari 1912. N^o. 1777.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam. Incassaden, die later dan Dinsdag 's namiddags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementen: franco aan huis, per drie maanden f 1.20, voor België per jaar f 5.20 bij vooruitbetaling, voor het verdere Buitenland en Ned.-Indië per jaar f 8 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f —.10. Abonnementen worden aangenomen door het Bureau te Amsterdam, Boekhandelaars, Postdirecteuren enz. Advertenties: van 1 tot 6 regels f 1.20, voor elk regel meer f —.30. Aanvragen en vermelding van leidegaven f —.12 per regel.

Van de Voleinding.

XLI.

TWEEDE REEKS.

III.

Want uit Hem, en door Hem, en tot Hem zijn alle dingen. Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid, Amen.
Rom. 11 : 36.

Saamvattend wat we vonden, bleek, dat het doel der Schepping niet in den mensch, maar in God zelf ligt, ook al staat vast, dat onder de creaturen de mensch vooraan staat. Het uitgangspunt, van waaruit het historisch proces zich naar de Voleinding toe beweegt, kan derhalve niet anders dan in God liggen, onverschillig of men de Idee ervan in Gods Raad en Bestel, oftewel de verwezenlijking ervan in de eerste daad der Schepping zoekt. Dat de Schepping een doel had, en dat dit doel in de verheerlijking van Gods naam school, kon op Schriftuurlijk standpunt niet worden ontkend noch voorbij gezien. Het was zoo duidelijk uitgesproken, dat uit Hem en door Hem, maar ook tot Hem alle dingen zijn. En ook afgezien van de stellige uitspraak der Schrift viel het niet anders te denken. Den Heere onzen God kan onze voorstelling zich niet anders dan als eeuwig denken, maar zoo onzen God als eeuwig denken, spreekt 't ook vanzelf, dat er niets, wat dan ook, een eeuwig medebestaan kan hebben; dan toch zoude dat mede-eeuwige Gods gelijk zijn geweest. Zonder nu op bespiegelingen, die achter den horizon van ons begrip liggen, dieper dan ons geoorloofd is in te dringen, kunnen we het ons dan toch niet anders voorstellen, dan dat God Drieëenig eerst zonder zijn Schepping is geweest, en dit wel eeuwiglijk, en dat Hij eerst daarna, door eigen daad, den tijd van zijn Schepping zelf heeft ingezet. Waar nu vóór de Schepping niets buiten God bestond, en niets wat niet bestaat, geen bewegingen voor God kon zijn, om tot schepping over te gaan, zoo volgt reeds hieruit rechtstreeks, dat de oorszaak, de beweegreden, het motief van de Schepping niet anders dan in God zelf kon gelegen zijn. Wel kan God de Heere in zijn Scheppingsplan een door Hem uitgedacht voorwerp als middenpunt kiezen, en om dat één als middenpunt al 't overige schikken, maar dat is dan toch altijd een *afgeleid* motief, en de grondoorzaak en hoofdbeweegreden van de Schepping als één geheel genomen, blijft dan toch altijd te zoeken in God zelf. Wat de Schrift nu ten deze openbaart, strookt geheel met dezen elch van onze logische overweging. Vellig kan dan ook gezegd, dat de Kerk in haar verschillende schakeeringen het nooit anders begrepen heeft. Ongetwijfeld mag de Gereformeerde Kerk er zich op beroemen, dat zij dit grondmotief van alle aanzien het scherpst in zijn gevolgen doorziet en het machtigst op den voorgrond, gesteld heeft, maar 't zou toch een tekort doen aan de waarheid zijn, indien men beweerde, dat 't zij de Roomsche, 't zij de Grieksche, 't zij de Lutherse kerk op dit punt een onzeker geluid hadden gegeven. Voorzoveel de onderscheidene Kerken zich over het einddoel der Schepping uitleten, heeft nooit één kerkelijk belijdenisgeschrift, kerkelijke Catechismus of kerkelijke Liturgie in iets anders dan in de eere Gods het einddoel van al het bestaande gezocht. Wat alleen dient toegevoegd te worden is, dat de Kerk in de eerste eeuwen van haar optreden het vraagstuk zelf van het doel der Schepping niet tot op den bodem placht te peilen, en daardoor in veel liefelijke beschikking van de Goedheid en de Liefde Gods ten deze hangen bleef. Zoodra echter, met name onder de leiding van de groote Kerkvaders en Scholastieken, het vraagstuk zelf in het oog werd gevat, bleef het antwoord dat uitkomst gaf, steeds de eere Gods op den voorgrond plaatsen.

De afwijkende zienswijze is niet uit de Kerk, maar uit het geestelijk leven buiten de Kerk opgekomen en wortelde in wijsgeerige overleggingen, die er steeds op uit waren, *den mensch*, en niet *God*, als uitgangspunt te kiezen. Reeds vóór de Hervorming doorbrak, viel dit te merken in de bewegingen van de Humanisten. Na het tot stand komen der Hervorming ving Socinus deze valsche gedachte op en zocht haar ingang te doen vinden. Zelfs Leibnitz bewoog zich ten deele op die zelfde gevaarlijke lijn, en in de jongere wijsbegeerte bleef het steeds het in den grond ongodsdienstige pogen, om den *mensch* als einddoel te kiezen, en wel als een einddoel, waartoe de mensch zichzelf po-

neerde. Steeds verder ging men dan onder de profetie van de Evolutie op deze onzalige lijn voort. Het kwam, zoo beelde men zich in, al uit het onbewuste op, reeds in de hoogere dieren begon bewustzijn op te leven, maar eerst in den mensch nam dit bewustzijn helder-zelfbewustzijn vorm aan. Eerst in den mensch ontwaakte het de Schepping tot een streven, dat 't al beheerschen kon. En zoo was het tenslotte de mensch, die naar eigen volmaking geheel het proces der Schepping wist heen te leiden. Voor niet-philosophen en meer gemoedelijk aangelegden werd dit dan zoo goed gepraat, dat God als de volmaakte Liefde werd aangebeden en dat volmaakte Liefde niet toelaat, dat men alles voor zichzelf opsecht; dat dus ook God niet eigen verheerlijking, maar het gelukkig maken van zijn schepsel zich ten doel moest kiezen, en dat alleen de mensch hiervoor in aanmerking kwam. Een sentimenteële redeneering, daarom zoo in den wortel vals, omdat ten slotte toch altoos weer de Liefde die hierin verheerlijkt moet worden, niet een vage idee buiten God, maar God zelf is. God heeft niet maar lief, maar *God is de Liefde*, en juist hierin ligt het principieel onderscheid tusschen Hem zelve en alle creatuur, waarin Hij liefde uitstort en waaraan Hij liefde bewijst. Metterdaad heeft de Kerk, wat dit allesbeheerschende punt betreft, dan ook de fakkel der waarheid in de wereld uitgedragen, en niet in het studeervertrek van den wijsgeer, maar op den kansel van de eenvoudigste dorpskerk wordt nog steeds de spil recht gezet, waarom hemel en aarde zich bewegen.

Deze roem kan aan de Kerk niet ontkomen worden, mits maar tegelijkertijd de erkenenis uitga, dat ook de Kerk in haar verdere ontwikkeling van de waarheid gedurig de consequentie van haar uitgangspunt verloochend heeft. Het nadruk leggen op de goede werken *naast* de genade, in plaats van als *uitvloeiing* der genade, keerde de beginselen der goede orde om, en al bleef in het Te Deum, in het Hallelujah, en in allen hoogen lofsang, de verheerlijking van Gods naam op den voorgrond staan, in de leer der Voleinding liet men ze steeds meer glippen, en kwam er steeds meer de gelukzaligmaking van den mensch voor in de plaats; iets wat dan op zijn beurt weer tot onmiddellijk gevolg had, dat alleen aan het geestelijke duurzame waarde werd toegekend, en de schepping buiten den mensch, en aan den mensch zelfs zijn lichamelijke verschijning, als overvloedig, onverschillig en niet ter zake doende achteruit werd gezet, zoo niet geheel vergeten. Doelt alles op de eere Gods, dan spreekt 't vanzelf, dat niets voor niets geschapen is, dat alles zijn betekenis heeft, en dat het einde niet kan bereikt worden, of 't moet al uitloopen op het doeleinde waarvoor 't bestemd is en schlep. Zet men daarentegen deze grondwaarheid terzijde en stelt men er voor in de plaats, dat 't om den mensch gaat, dan ontvalt hiermede waarde en betekenis aan al wat niet rechtstreeks den mensch dient of voor diens toekomst onverschillig is. Nu zou dit op zichzelf de betekenis der stoffelijke wereld naast die der geestelijke wereld nog hebben kunnen handhaven, zoo de mensch buiten zonde ware gebleven; maar nu het feit er eenmaal toe lag, dat juist de stoffelijke wereld de sterkste verleiding op den mensch heeft uitgeoefend en in botsing met zijn geestelijke existentie was gekomen, moest juist de hoogste opvatting van deze gelukzaligheid er toe leiden, om al 't lichamelijke en stoffelijke met onverschilligheid te bejegenen. De martelaar, die niet alleen al de schatten der wereld, maar ten slotte zelfs zijn eigen lichaam aan de zaak des Heeren overgaf, stond geestelijk het hoogst. Dank zij deze overtuiging verloor het stoffelijke alle eeuwige beduidenis, en al hield men dan formeel nog aan de opstanding van het lichaam vast, het sprak toch de hooggestemde ziel niet meer toe. Wat zou 't ons baten of we later ons lichaam al terug ontvingen? Wat onze ziel in ons sterven als lijf afstiet, was een verbruikt stuk van ons zelf, en dit wel van kwade gedachtenis. We moeten dan ook, om in het stuk der Voleinding weer op beter paden te geraken, geheel van 't uitgangspunt, dat men in zichzelf zocht, afzien, en van de lijn van den mensch op de lijn van God overgaan. Wie van den mensch wil *uitgaan* komt dan ook in het eind bij niets anders dan bij den mensch terecht. Omdat hij van den mensch uitging, houdt hij in 't eind niet anders dan den mensch over, en wil alleen datgene van den mensch wat den mensch alleen eigen is, d.i. zijn onsterfelijkheid geest. In een geestewereld eindigt dan, wat eens met de rijke, alrijke Schepping begon. Aan deze onhoudbare voorstelling nu

ontkomt men eerst dan, als men het uitgangspunt erkent niet in den mensch, maar in God. Gaat men uit van den mensch, dan is ieder mensch zoo goed als de ander, en 't geheel der Schepping valt uiteen in zooveel deelen als er menschen zijn. Liefde moge hen in heilige besieling saam verbinden, maar in aanvang en oorsprong is het een myriade van gelijksortige menschen. Alle eenheid ontbreekt. De Schepping valt in duizend en nogmaals duizend deelen uiteen. En eerst van leverlede trekken deze deelen, na elkander eerst afgestooten te hebben, elkander aan, en of 't een eenheid wesen zal, blijft tot het einde toe de vraag. Stuur en gang toch is er in zulk een samenstel der dingen niet. Is er geen hooger wil in God, die alles bestelt, beheerscht en bestuurt, dan moet de in beweging brengende kracht wel in den vrijen wil van den mensch worden gelegd. Die vrije wil moet dan aan ieder mensch eigen zijn, en het is uit het spel van allen vrijen wil, dat in het eind het afgewerkte product zal moeten voortkomen. Tot op het laatste oogenblik toe kan alsoo het geheel nog steeds weer in duigen vallen. Van den vrijen wil tot het toeval is maar één schrede. Alle profetie faalt dan. Alle uitzicht kan verdorven worden. En als we ten slotte voor de poorte der Voleinding zullen zijn aangekomen, kan nog alles worden uiteen geslagen, ja worden gepulveriseerd. De donkergetinte, pessimistische beschouwingen die over den afloop der dingen, in telkens nieuwen vorm, de ronden doen, laten zich dan ook zeer wel verstaan. Men komt toch, deze lijn vervolgend, of in het eind bij een naakt complex van geesten uit, zoodat al wat daar achter ligt, slechts een overvloedig ophoudend heeft veroorzaakt, oftewel nog in het laatste oogenblik spat en springt alles uiteen en is het eind een door de tranen van miljoenen nooit naar waarde te beweenen teleurstelling. Vandaar dan ook dat ten slotte alle religie, ook in de afgodische kringen, er steeds op drong om uitgangspunt en eind der schepping niet in den mensch, maar in aller dingen Schepping te zoeken, en wat de afgodische religien nog slechts op den klank af uit het verleden nastamelden, is ten slotte in de Kerk van Christus tot volle, krachtige intonatie gekomen. Wat de Profeten en Psalmisten, de Evangelisten en Apostelen ons daarvan ten beste gaven, is en blijft de hoogste wijsheid, die ooit 's menschen geest kan indaken, en de eenvoudige vromen die hieraan vasthouden, staan in hooge saamvatting der dingen verre boven de duizelingwekkende vondsten van een Hegel of Haeckel. Licht in God het uitgangspunt, en moet daarom in God het eindpunt worden gezocht, dan ligt in dit dubbele feit vanzelf de eenheid van het geschapene. Dan biedt zich dit geschapene in zijn tweesijdige gedaante, als stoffelijk en geestelijk, met gelijke hoogte aan ons aan. En dan stuurt het wereldproces er op aan, niet om een deel, een stuk, zij 't al het hoofdstuk der geschapen dingen, maar om heel de Schepping zelve aan het eind van haar proces zoo te doen uitkomen, dat er de glorie van onzen God in uitstraalt op een wijze, gelijk ze dit alleen in die eenheid, in dien samenhang en in die voleinding kon.

Eerst zoo eriaagt het leerstuk der Voleinding zijn bij uitnemendheid hoog gewicht. Op het standpunt van hen die den *mensch* als einddoel stellen, komt men aanstonds voor de vraag te staan: *Wilt ge dan nog meer?* En als eens alle uitverkorenen zullen zijn ingegaan, waarvoor zou deze wereld dan nog verder dienen? Dan heeft ze afgedaan, en kan in het niet verriaken. Zaliger dan zalig kan men niet worden, en als alle uitverkorenen in de zaligheid zullen zijn ingegaan, blijft er immers niets meer te doen over. Al wat buiten der uitverkorenen zaligheid valt, ware dan overvloedige last. Maar heel anders komt de zaak te staan, zoo de eere Gods de toekomst bepaalt. Ook dan zal zeer zeker de mensch en diens toekomstig lot in het geheel niet alleen begrepen zijn, maar er zelfs een hoofdbestanddeel in vormen; maar toch, daarbij kan het dan niet blijven. Een kunstenaar die in zijn kunstwerk schier eindeloze overvloedigheid aanbrengt, die straks toch weer moet worden weggelaten, en moet wegvallen, is geen meester in zijn kunst, en daarom is het volstrekt ontoelaatbaar, dat we van den Opperton Kunstenaar ons een even zoo gebrekkig kunstwerk zouden te denken hebben. Is het van God alles uitgegaan, hield 't door God alles stand, en moet 't alles op Gods glorie uitloopen, dan valt niets als onheil uit, dan heeft alles zin en beduidenis, en dan zal de Voleinding juist daarin

eerst waarachtiglijk *voleind* zijn, dat ook de betekenis van het lager geachte, in zijn verband met het hogere, uitkome. Door de kleinste moleculen het hoogste effect te bereiken, is juist de wondere trek van den grooten Kunstenaar. Heeft 't nu Gode goed gedacht, een heelal tot aanzijn te roepen, saamgesteld uit miljarden en biljoenen en triljoenen van schijnbaar, o, zoo nietige en kleine gegevens, zoodat wij van verre niet verstaan, waartoe 't alles strekken moet, en gaat dit zoover, dat wij de reden van bestaan van duizendmaal duizend starren zelfs van verre niet gissen, dan ligt het heelal als een onverklaard geheel voor ons. Toch moet 't alles, als Kunstwerk Gods, eenheid, samenhang, saambinding en gemeenschappelijkheid bezitten. Niets mag doelloos zijn. Al wat er is moet op een einde uitloopen, waardoor het doel van zijn bestaan en werking verklaard wordt. En zoo heeft de Schepping opgevat, zoo het de onmogelijkheid zelve zijn, dat, om slechts dit één te noemen, geheel onze lichamelijke verschijning wegviel, om niets dan onze ziel over te laten. Gaat 't om Gods eere, dan moeten beide, zoo de stoffelijke als de geestelijke wereld, tot haar recht komen, en dit wel niet alleen de stoffelijke wereld die ons als menschen aanleef, maar al wat God schiep. Zoo voelt men hoe de Voleinding een geheel anderen zin krijgt. Bepaalt uw onderzoek bij de Voleinding zich tot de vraag: wat er van den mensch wordt, dan wordt al wat den mensch niet raakt, onverschillig. Het interesseert niet meer. Men kan er over redeneeren, maar het pakt niet meer. Vooral de kranke, die straks door zijn sterven verlost wordt van zijn kankerend lichaam, dat hem zijn aanzijn verbitterde, voelt niet de minste begeerte om, straks ver boven alle dingen verheven, dat lichaam terug te wenschen. Maar stelt ook ons geloof den eisch, dat ons, ook met het oog op de toekomst, niets zoo sterk boeit als de begeerte en het verlangen, om de eere Gods in heel zijn Schepping te zien uitblinken, dan natuurlijk wordt onze blik op de toekomst geheel gewijzigd. Dan bepaalt egoïsme ons niet meer tot het begeeren van wat ons persoonlijk dienen kan, maar treedt de geheel andere vraag op den voorgrond, hoe 't al wat bestaat, eens in het eind der dagen den lof des Heeren groot zal maken, en hoe ook wij door ons verheerlijkt aanzijn eeuwiglijk tot die grootmaking van Gods naam zullen kunnen medewerken.

Hieruit volgt intusschen niet, dat we in de gedachte aan de Voleinding onszelven zullen wegcijferen. Het gaat niet om den mensch, het gaat om God, maar het is God zelf die in al het geschapene den mensch op den voorgrond schoof. Gelijk we vroeger reeds opmerkten, mogen we ons door geen astronomische verklaringen hiervan laten afbrengen. Al is en blijft deze onze aarde slechts één der planeten in één enkel zonnestelsel, en al weten we, dat dit één zonnestelsel als in het niet verzinkt, vergeleken bij de wondere creaturen die het Firmament in zijn weelde ons doet toeschitteren, toch ontneemt ons dit de overtuiging niet, dat deze onze aarde, hoe klein en hoe schijnbaar bijkomstig ook, in het gansche heelal een geheel eenige plaats inneemt, zoodat geen andere star met haar te vergelijken is. Dit staat voor elk Christen vast uit geheel de voorstelling der Schrift, maar bovenal uit het feit, dat op deze aarde de *mensch* woont, en dat het de natuur van dezen mensch is, die God zelf in zijn lieven Zoon als Immanuel heeft aangenomen. Dit kon omdat de mensch, en bij alleen, het Beeld en de Gelijkenisse Gods is. Anders ware dit ondenkbaar geweest. Wat heidensche legenden en heidensche poëzie over de vereeniging van het Goddelijk met het menschelijk leven meldde, klinkt ongerijmd, omdat de heidenwereld de schepping van den mensch als beeld Gods niet kende. Maar nu in de Schrift ons de Openbaring van het Beeld Gods, dat in den mensch schitterde, gegeven is, wordt de Vieschwording des Woords een schier natuurlijk gegeven, en hierdoor op deze aarde de *mensch* het hoogtepunt.

Dit naar de Bovenzijde des levens, van den mensch naar God gerekend; maar hetzelfde gaat door naar de Benedenzijde, gerekend van den mensch naar het stof, waaruit zijn lichaam genomen is. De mensch is maar niet op deze aarde neergevallen als op een hem vreemde wereld. Hij had niet evenzoo op Mars kunnen geplaatst zijn. Hij hoort bij die wereld, en die wereld hoort bij hem. Al wat in die wereld is, loopt op hem uit. Sfeer na sfeer is in die wereld uitgekomen, om een menschelijke existentie mogelijk te maken. Hierbij moet ge die wereld niet nemen, gelijk ze nu na den vloek en door

den vloek geworden is, maar hebt ge u die wereld voor te stellen, gelijk ze was toen ze ongeschonden uit Gods almachtige kunstenaarshand voortkwam. Toen was die wereld juist zoals ze zijn moest om den mensch tot woonstede te zijn. 's Menschen lichaam was op zijn geest, maar tegelijk op de wereld ingericht. Zelfs is de evolutiegedachte, al is ze misbruikt, in zooverre juist, dat ze doelt op een allengs ontluiken van het leven dezer wereld in opgaande lijne, zoodat telkens creaturen van hooger orde zich ontplooiden, en dat eerst na afloop van deze volledige ontplooiing, de mensch op die voor hem bereide en toegeruste wereld geschapen werd. Natuurlijk moet tegengesproken alle voorstelling, alsof de plant vaazelf uit de doode stof, het dier uit de plant en de mensch uit het dier zou zijn voortgekomen. Dit alles is wel bewoerd, maar nooit bewezen. Bij alle deze gradaties trad telkens weer de scheppende Almacht in. Wat Genesis I ons daarover biedt, staat in majesteit verre boven al de geleerdheid der Evolutionisten. Maar de opklimning in orde, waarop de Evolutie wijst, is onwederprekelijk en herhaalt slechts wat de Schrift ons sinds eeuwen voorhield. Geheel het samenstel van deze wereld is juist zoals 't zijn moet, om den mensch een zinlijke wereld in verband met zijn eigen zinlijke existentie te geven; en dat wel zoo, dat 't alles van meet af op den mensch die komen zoude, aanstuurt. De bloemenwereld is er niet om den mensch. Het edelweiss bloeide op duizend bergen eeuwenlang, eer ooit een mensch die reusenbergen beklommen had. Ook in de pracht van zijn bloemenwereld zoekt God zijn eigen verheerlijking. Maar al ligt hierin ook voor de plantenwereld haar einddoel, toch toont de ervaring, hoe de plantenwereld voor den mensch onmisbaar is, niet alleen in de geur en de weelde der bloemenwereld, maar ook voor zijn spijs. Zoo is de mensch de tusschen-schakel tusschen de lagere wereld om hem heen en de hoogere wereld in zijn God. Als de engelen van Efraim van vrede op aarde zingen, verbindt het Kindeke van Bethlehem God en mensch, en als dat Kindeke, straks tot den Wonderdoener in Israel opgegroeid, de hongerigen spijst of het heilig Sacrament bij brood en wijn instelt, is het in Hem onze menschelijke natuur die het lagere schepping in zich opneemt. Het is een gouden keten die van God uitgaat, eerst afdaalt tot het laagste stof, dan in den mensch Gods beeld vertoont, en in Christus zich weer hecht in het Goddelijk leven. Doch juist daarom moet dan ook bij de Voleinding niet met den mensch alleen, maar met geheel dien gouden keten gerekend worden. De engelen zullen geest blijven, maar wij menschen zijn des geestelijken en lichamelijken levens beide deelachtig, en daarom moet ook in beide sferen onze toekomst liggen. Niets van hetgeen God schep, mag ons in zijn proces en Voleinding onverschillig blijven. Reeds daarom niet, omdat we er zelf belang bij hebben, maar vooral niet, omdat de eere Gods, die Hem uit zijn werken toekomst, nog sterker begeerte in ons wekken moet, dan het verlangen naar ons eigen heil. Mits we maar nooit vergeten, dat het in de heerlijkheid van zijn verlossing is, dat de Heere onze God zijn hoogste zelfverheerlijking nastreeft.

DR. A. K.

„De wetenschap der heiligen“.

De vrees des HEEREN is het beginsel der wijsheid, en de wetenschap der heiligen is verstand. Spreuken 9 : 10.

Altoos weer komt de Geest Gods er op terug, dat de vrees des Heeren het beginsel is van alle wijsheid, alle wetenschap, en alle recht verstand. Luidert, steeds luidert roept de geest der wereld hertegen in, dat de religie niets hoegenaamd op het erf der wetenschap te seggen heeft. En de practijk van de kinderen der menschen toont, hoe wel waarlijk alleen de vrees des Heeren hen levenswijs maakt, maar dat ze den leestemin in de sfeer van het geleerde donker, nog altoos een van God vervreemde wetenschap boven alles stellen.

Nu heersche hier geen verwarring. Voor de kennis van de *uitwendige* wereld helpt vrome zin u niets. Om de kracht van een elektrischen stroom te berekenen, slaat niemand zijn Bijbel op, en om te weten hoe sterk het fundament moet zijn, om een huis met vijf verdiepingen te kunnen dragen, raadpleegt geen architect, hoe vroom ook, een godvruchtige vrouw in zijn familie. Bedoelt men dus geen andere wijsheid, dan om de verhoudingen van stof en kracht te berekenen, en geen andere wetenschap dan van de dingen die buiten het hart omgaan, dan gaat ieder onder eeniglijk af op geleerdheid en blijft de godsdienst buiten spel.

De zaak is nu maar, dat wie het leven ingaat, al spoedig merkt, dat hij aan die kennis van de